

Johanna Aminoff-Winberg
referaatti Vesa Rinkinen

Isonvihan pakolaiset

Isonvihan aikana Ruotsi otti kymmeniä tuhansia pakolaisia Suomesta ja Baltiasta. Pakolaisella (displaced person) tarkoitetaan henkilöä, joka joutuu jättämään oman maansa. Esimerkiksi Karjalan evakot eivät siis olleet pakolaisia, koska he siirtyivät/heidät siirrettiin omassa maassaan.

Vuonna 1700 alkoi suuri Pohjan sota. Se alkoi sillä, että Venäjä hyökkäsi Viroon. Kuningas Kaarle XII vei sotajoukkonsa Narvaan, jossa voitti taistelun ollessaan vasta 18-vuotias. Kaikesta huolimatta tämä voitto itse asiassa oli onnetonta siksi, että voittonsa innostamana Kaarle XII hyökkäsi edelleen etelään, Baltiaan, jolloin Suomi joutui suojatta. Venäläiset tekivät tappionsa jälkeen pienehköjä hyökkäyksiä Viipuriin, Tallinnaan ja Riikaan. Tällöin jo alkoivat huhut venäläisten aiheuttamista hirveyksistä. Tätä negatiivista kuvaa lisäsi, että venäläiset ovat "väärauskoisia". Venäläisiä paettiin. Kaarle XII käski, että koska hyökkääjä oli väärauskoinen, pappien tuli paeta Ruotsiin, seurakuntaan sai jäädä vain yksi pappi. Yleensä kirkkoherra lähti, joku kappalainen tms. saattoi jäädä. Oli myös pappeja, jotka omantunnon syistä eivät voineet jättää seurakuntaansa, ja monet heistä joutuivatkin vaikeuksiin ja pahoinpidellyiksi.

Isonvihan ensimmäinen pakenemisaalto tapahtui Virossa Etelä-Suomeen tai Tukholmaan. Itä-Suomesta paettiin Tammisaareen tai Turkuun. Vuonna 1713 venäläiset sitten todella valloittivat Suomen, ja silloin suuri määrä pakeni Ruotsiin. Pakenemista vaikeutti se, että veneet oli otettu armeijalle. Pohjanmaalta kuitenkin paettiin suurin joukoin veneillä Ruotsiin. Useimmat joutuivat kävelemään Pohjanlahden kautta

Ruotsiin. Viranomaiset (mm. maistraatit, Turun akatemia, tuomiokapitulit jne.) pakkasivat tavaraansa ja arkistonsa ja toimittivat ne Ruotsiin. Tuon ajan määräysten mukaan kaupungeista ei saanut lähteä mihinkään ilman lupaa, mutta kun venäläiset tulivat, lähdettiin kuitenkin.

Pakolaisongelmaa hoitamaan perustettiin Tukholmaan pakolaiskomissio, joka jakoi avustuksina varoja, joita pakolaisille kerättiin 6 kertaa vuodessa. Samalla tavoin kerättiin avustuksia myös Siperiaan joutuneille vangeille.

Komissio noudatti sääty-yhteiskunnan periaatteita avustuksia jakaessaan: vaikeuksiin joutuneille pyrittiin turvaamaan säätynsä mukainen toimeentulo. Siis mitä rikkaampi oli, sitä enemmän avustusta sai. Säädyn huomioon ottaminen merkitsi siis, että pyrittiin siihen, että rikas ei pakolaisenaan olisi köyhä. Kivitalon menettänyt sai avustuksia, mutta ennestään köyhä sai pysyä köyhänä. Aateliset ja upseerit saivat eniten, käsityöläiset ja porvarit eivät saaneet mitään, valtion virkamiehet saivat osan. Köyhät ja sairaat vietiin köyhäintaloihin. Pappien oli määrä saada virka, mutta vain harvoissa tapauksissa sellainen löytyi. Käsityöläisten piti tehdä työtä, mutta sitä ei juuri löytynyt. Tukholman saaristossa pakolaisväestö (Suomen saaristosta ja Ahvenanmaalta) harjoitti kalastusta ja sai sillä elantonsa.

Avustuksien hakua ja myöntämistä varten komissio tarkasti hakijat ja laati niistä pitkiä luetteiloita, joita vieläkin löytyy arkistoista ja joita voidaan tutkia (vanhaa ruotsia, vanhoja käsialoja!).

Esitelmöijä on tutkinut tiettyä pakenijoiden populaatiota ja laatinut siitä jakautumadiagrammoja avustuksen saajan säädyn (aateliset, porva-

rit, virkamiehet, talonpojat, sotilaat, käsityöläiset jne.) ja saatujen avustussummien mukaan. Tulokset on mielenkiintoinen. Esimerkiksi aatelisia oli vain 1 % (tosin virhettä tässä aiheuttaa se, että muissa kategorioissa, esim. sotilaissa ja virkamiehissä, on voinut olla aatelisia), kun taas talonpoikien määrä oli huomattavan suuri (koska Pohjanmaan maaseudulta tuli paljon "venepakolaisia", varsinkin Västerbotteniin). Avustuksia saivat eniten aateliset, sen sijaan talonpojat aika vähän. Avustusten jakautuminen säädynmukaisen tarpeen mukaisesti näkyy selvästi näitä kahta sektoridiagrammaa tarkasteltaessa.

Avustuksia jaettiin neljä kertaa vuodessa, sittemmin kaksi kertaa vuodessa. Avustusten määrä oli tapauksesta riippuen 2–50 kuparitalaria kerralla. Esitelmöitsijä havainnollisti, mitä sillä rahalla silloin sai, todeten, että tynnyri viljaa maksoi 100 kuparitalaria, kannu kaljaa 3 kuparitalaria. Avustuksen saamiseksi oli matkustettava Tukholmaan, jossa avustuksia jaettiin Ritarihuoneella. Saattoi olla, että raha loppui kesken jaon, jolloin matka oli turha. Tosin käytettiin myös valtakirjamenettelyä. Usein olikin niin, että samalta suunnalta paenneita oleskeli samalla paikakunnalla, joten yksi saattoi valtakirjalla hoitaa toistenkin asioita pääkaupungissa. Esitettiin myös, että avustusten jakopaikka siirrettäisiin Ritarihuoneelta muualle, koska saajien jonottaessa syntyi häiriötäkin.

Pakolaisten asuinpaikkoja ei tiedetä tarkoin, koska pakolaiskomissio ei kirjannut hakijan asuinpaikkaa. Paljon pakolaisia asui Tukholman Söderissä ahtaissa oloissa. Söderissä oli nimittäin taloja autiona, koska väestöä oli kuollut ruttoon. Muita tärkeimpiä pakolaisalueita olivat Kalmar, Västerbotten ja Arboga. Pakolaiset osallistuivat paikkakuntansa seurakuntaelämään ja heistä voi löytöä merkintöjä rippikirjoista. Asiakirjoissa on usein heidän kohdallaan huomautus "flykting", pakolainen.

Avustushakemusten ja -päästösten kokonaismäärän perusteella Johanna Aminoff-Winberg arvelee, että isonvihan suomalaisia pakolaisia olisi Ruotsissa ollut noin 30.000 henkeä. Se vastaa 7,5 prosenttia tuon aikaisesta väkiluvustamme. Kaikki virkamiehet pakenivat (määrättiin pa-

kenemaan), kaikki opettajat, kaikki aatelliset lähtivät.

Lisäksi on otettava huomioon, että venäläiset ryöstivät paljon ihmisiä Venäjälle. Esitelmoitsija näytti janadiagramma-esityksen, jossa oli esitetynä Ruotsiin paenneet ja Venäjälle ryöstettyjen määrä pitäjittäin. Lukuja ei jäänyt mieleen, koska kalvokuva näkyi huonosti takimmaisille penkki-riveille, mutta näköhavainnon mukaan ryöstettyjen määrää kuvaavat palkit olivat usein yhtä pitkiä kuin paenneita kuvaavatkin.

Sota päättyi vuonna 1721. Paenneita yritettiin saada takaisin Suomeen. Osa lähtikin jo syksyllä, osa myöhemmin jäljelläolevan armeijan suomalaissotilaiden mukana. Ahvenanmaalaiset pakolaiset olisivat jääneet Ruotsiin mielellään, ja heitä piti erityisesti hoputtaa lähtemään takaisin. Loppujen lopuksi suurin osa eloon jääneistä pakolaisista palasi Suomeen.

Ruotsiin siirrettyjä arkistoja on saatu takaisin, mutta kirkon kalleuksia ja -kelloja ei juurikaan. Kellojahan haudattiin maahan ja soihin venäläisten lähestyessä. Kalleuksia on voinut joutua väärin käsiin.

Sukututkimuksen kannalta tärkeitä tietolähteitä ovat Tukholman pakolaismission luettelot pakolaisista ja avustuksista sekä ruotsinmaalaisen seurakuntien kirkonkirjat niillä paikkakunnilla, missä pakolaisten tiedetään asuneen.

Mielenkiintoisia ovat myös isonvihan jälkeiset tuomiokirjat. Niistä löytyy useita tapauksia, missä paenneet peräivät omaisuuttaan syyttäen naapureitaan tms. Joku oli esimerkiksi lähtenyt ja jättänyt karjansa ja palattuaan syytti jotakuta karjansa varastamisesta. Venäläiset myös purkivat joitakin taloja Turun saaristossa ja veivät ne omiin majoitustarpeisiinsa toisaalle. Joku muukin saattoi "löytää" rakennuksen, joka ei oikeastaan "kuulunut kenellekään".

Johanna Aminoff-Winberg on tehnyt maisterin gradunsa ja liseniaattityönsä otsikon aiheesta. Tutkimus on julkaistu, ja se löytyy mm. Tampereen kaupunginkirjastosta. FM Aminoff-Winberg työskentelee Ritarihuoneen genealogina.